

Прерастање западног, либералног индустријског друштва у постиндустријски, неолиберални корпоративни поредак, уз урушавање традиционалних друштвених односа и пораста отуђења као “општег места савремености”, пратио је и феномен постепене модификације породичних и личних односа од стране утицаја “организоване доброте” ([1](#)) потрошачког друштва, све је то збирно допринело успону и масовном ширењу клинички проученог нарцистичког типа личности.

Социолошке и културолошке импликације савременог нарцизма као нарастајућег цивилизацијског феномена зналачки је описао Кристофер Леш у својој сада већ класичној студији “Нарцистичка култура” ([2](#)). Одредио ју је као културу у којој су сви односи и деловања примарно подстакнути хедонистичком потребом да се индивидуама прибави супститут целовитости кроз поседовање статусних симбола те “добровољно наметнутих” образаца живота потрошачког друштва (пошто су религија, сексуалност и индивидуално стваралаштво наводно изгубили своју “ослобађајућу снагу” за интеграцију, сазревање личности у постмодерној епохи, а либерално друштво постало све више пука форма у служби конзумеризма). Леш указује и на симптоме по којима (пост)модерно друштво заправо постепено прераста у ригидни, изврнути, хијерархијски поредак. Нарцизам као “метафору људског стања” ([3](#))

породиле су промене у друштву и њеној култури кроз “бирографије, ширење имиџа, терапеутске идеологије, рационализацију унутрашњег живота, култ потрошње и на крају, измењени породични живот и мењајуће образце социјализације.”

Савремену нарцистичку културу карактериште константно такмичење, одсуство трајних односа, веза и савезништава, “нетранспарентност” уочавања правих друштвених односа и ланаца моћи... Суштинско постојање било каквог заједништва је поткопано, ако не и трајно урушено нарцистичким егоизмом, па потом одмењено њеним виртуелним заменама које безуспешно покушавају да створе нове облике повезаности. Међутим, сваким покушајем самоостварења у кључу саможивог поимања света, проблеми се не разрешавају, већ само гомилају, и на личном и на друштвеном пољу... Опседнутост собом, сопственим телом и здрављем, затим статусним симболима друштвеног успеха (по правилу праћени опасним делузијама свемоћи) у експанзији нарцистичког начина

живљења, заправо прикривају крхко осећање индентитета, безвредност, тескобу и осећај неаутентичности и терају савременог нарциса у активизам као узалудни покушај да се сопствена потреба за другима, а у ствари самопоштовање, попут одраза сопствене слике у огледалу, придобије.

Неко ће се запитати: да ли феномени попут нарцизма имају, поред индивидиуалног, па и културног домена, и своју јасну социополитичку димензију, или се о ради о две одвојене равни које егзистирају једна мимо друге, тек благо се додирујући? Није ли указивање на њихово одношење заправо занесењачко претеривање? Уверења смо да се социјално-политичка груписања врше не више толико око “реалног” друштвеног (левичари би рекли и класног), односно материјалног интереса, већ пре свега на основу аутоперцепције и поимања својих интереса у оквиру “слике о себи”, без обзира да ли су ти интереси и у којој мери “реални” или представљају “нереално” samozаваравање. Индивидуално-психолошка и социополитичка раван се условаљавају, али не механички и у потпуности, већ у знатној мери, у складу са другим личним и друштвеном околностима, указујући при томе на изражене правилности.

Кристофер Леш је на становишту да нарцизам, поред индивидуалних, има и своје друштвене импликације. Нарцизам се током последњих деценија одражава на глобалном плану и у виду утицаја на процесе израстања нових друштвених структура, тј. формирања “транснационалне капиталистичке класе” (Лесли Склер) и насупрот њој маргинализоване, поткласе (Хабемас). Леш, у књизи “Побуна елита” [\(4\)](#), уочава настајање “нове глобалне аристократије”, отуђене елите која бежи од сваке одговорности и реалних друштвених проблема, односно животних нев оља маса на чијим мукама ови друштвени слојеви профитирају. У ове кругове Леш не убраја само “корпорацијске менаџере, већ и све струке који производе и манипулишу информацијама”

[\(5\)](#)

, све оне које назива “симболичким аналитичарима”

[\(6\)](#)

услед способности манипулација информацијама, а у које могу да спадају и посредници, банкарски, предузимачи, консултанци, аналитичари, публицисти, забављачи, уредници, новинари, уметници, дакако, пре свега они који се укључују у више транснационалне хијерархијске структуре. Нарцистичке црте којима обилују припадници ових елита евидентне су, од својеврсне “ароганције моћи” као израза самоубеђености да су носиоци знања и вредности којима заслужују све повластице, а не дугују никоме ништа (пошто су убеђени да су све стекли само сопственим напорима), до последичног презира и одрицања свих обавеза према сопственом пореклу и окружењу из кога су потекли. Овај (пост)модерни нарцистички тип личности, израстао пре свега као девијација у окриљу либералног грађанског друштва, на социополитичком пољу своју друштвену идентификацију стога углавном налази у оквиру грађанских идеологија или њених деривата у свакодневном животу, попут јапијевског погледа на свет, предузетничког

“духа”, глобалистичког елитизма, интелектуализма лишеног саосећања, итд...

Какав је утицај глобалних “нарцистичких струјања на наше просторе, и ко су у друштвеној сфери експоненти спрам овдашњих услова модификоване, нарцистичке културе?

Нарцизам западнобалканске периферије

Специфичности рефлексije свих цивилизацијских феномена, и позитивних и негативних, са простора глобалних “центара” на просторе “периферије” огледају се не само у њиховој удаљености, мањој заступљености и делимичној помешаности са локалним, самониклим појавама, већ често и парцијалним пренаглашавањем неких од њихових аспеката који се на “периферију” преливају, или којима се са “периферије” стреми.

Индивидуалне, најчешће помодне рецепције нарцистичког животног стила опонашане на основу образаца које кроз масовне медије пласира потрошачко друштво, распрострањене су широм планете. Оне на простору Србије постоје одавно, добијајући овдашњи колорит и локалну предимензионираност у својим бројним појавним облицима попут култа тела, страха од старости, бега од интима итд...Нас пре свега занимају јавне, колективне последице ширења утицаја “нарцистичке културе” на овдашње друштвене структуре, пре свега на овдашње друштвене елите.

Наиме, у временима урушавања базичних вредности и друштвене конфузије, те масовном порасту социјалне патологије на простору који ионако никада није оскудевао негативним појавама, процес отуђења друштвених “елита” се готово у потпуности пренебрегава. Сва позорност је усмерена само на осуде “примитивизма и заосталости” најширих слојева друштва, на ускогрудост, националну искључивост и домаће симптоме озлоглашене ксенофобије, док на другој, елитистичко-псеудограђанској страни, исти симптоми, само са супротним предзнаком, такође постоје, и то чак драстичније испољени. Свеприсутна опасност егоистичког самољубља и умишљања сопственог прекомерног значаја, увек и свуда могућа и у индивидуалној и колективној сфери, у домаћој јавности уочава се само у односу на “патриотске” сентименте и осећања националне припадности. Она се потом преувеличава, тотализује и пројектује на традиционалне синтагме, попут “небеских вредности, тј. “небеске Србије” које не само да су имале традиционалну улогу супротну сваком егоизму (служећи за његово сузбијање),

већ у њима није било никаквих примеса идеолошки поиманог колективизма и искључивости како им се недобронамерно “учитава”. Не поричући да негативне особине и страсти бујају, повремено показују “ружно лице” и подстичу на деструктивна одношења у јавној сфери у оквиру тзв. националног сентимента, ипак сматрамо да је за садашњи друштвени развој далеко погубнија непримећена нарцистичка отуђеност овдашњих “елита”. Ево и зашто.

Као прво, овдашње друштвене елите нису постале никакав, чак ни ниже инкорпорисани део глобалних друштвених структура о чијим изразито негативним странама пишу аутори као Леш, Склер или Панарин. Мада се епигонски труде да себе убеди да јесу и да се према остатку народа односе са елитистичких висина, овдашњи егземплари “мисионарске интелигенције” [\(7\)](#) у ширем смислу те речи, заправо представљају провинцијалне послушничке структуре које ни својим способностима ни делатностима не поседују никакав изгледе да реално постану део структура са којима се теже поистоветити, нити су им глобалне “елите” намениле такву улогу. Као друго, “педигре” ових друштвених група је потпуно неграђански. Овдашња псеудограђанска елита је настала у време комунизма, заузевши простор старих грађанских сталежа који су махом физички ликвидирани, да би у социјализму израсла у полупаразитске слојеве податне испуњавању дневнополитичких задатака, црпећи из свог привилегованог положаја сталне бенефиције. Распадом старог система ови су се кругови само преусмерили на инфузије страних донација. Током више деценија, српски псеудограђански слојеви бројчано су ојачавани приливом амбициозних придошлица из провинције, махом студената, који су свој комплекс више вредности (кога прати скривени комплекс ниже вредности) и мржњу према својој завичајној паланци, компензовали извештаченим уподобљавањем и “упростојењем” спрам оног што се у том тренутку сматрало “модерним” у урбаним центрима, а све зарад фанатичне жеље да се никада не врате у провинцију, већ да “успеју у граду”. Идеално оправдање за своје сујетне амбиције, неоствариве у завичају, налазили су у гордим ставовима константиновићевске “филозофије паланке” над којом су тежили да се узвисе. Ако су при том сујетном “уздизању из просека” мало видели иностранства, махом уз једну-две летње стипендијце у западним земљама, умислили су да су “попили сву памет света” која их бескрајно издваја над “непросвећеним” масама. Као треће, припадници ових структура су не само неспособни за функционалне улоге класичних друштвених елита, већ су идејно и интелектуално “зацементирани” у неколицини флоскула које кореспондирају између њиховог данашњег имиџа и некадашњих идеолошких убеђења, али мимо тога нису у стању чак ни да трезвено прате актуелна кретања у свету нити да уоче тенденције тамошњих процеса. Иако широких очију окренути ка “великом свету”, кога су видели или туристички или, у најбољем случају, као стипендисти, домаћи псеудограђански слојеви баштине тоне застарелих предрасуда и заправо не знају ништа о томе свету у кога се куну, нити би били у стању да се у њему егзистенцијално снађу, јер су дубоко неспособни да уложе било какав напор да се мењају и озбиљно раде. Њихове незаслужене привилегије и друштвени статус могућ је само овде, и то не конструктивним друштвеним активностима, већ искључиво на директном или индиректном поданичком ангажману у служби интереса са стране.

Симптоми псеудограђанског нарцизма

Отуђени псеудограђански слојеви српског друштва, показују бројне индивидуалне и колективне одлике нарцизма као граничног поремећаја личности. На индивидуалном пољу доста заступљено препознавање класичних нарцистичких симптома: грандиозни осећај сопствене вредности и убеђеност да су посебнији и бољи; преокупација фантазија о сопственом успеху и моћи праћена захтевима најширег признања па и дивљења; недостатак саосећања и коришћење других за сопствене циљеве, арогантно понашање уз истовремену убеђеност како су сви други завидни и подли према њима итд... Док се неке од ових особина личности могу објаснити породичним пореклом и размаженошћу услед привилегованог положаја током већег дела живота (8), групно одношење псеудограђанских структура у јавној сфери показује да су њихове нарцистичке црте узроковане и ширим социо-политичким узрочницима, укључујући идеолошке парадигме које се “лепе” на индивидуално-психолошки погодном тлу и дају легитимитет, оправдање и личној патологији, али друштвено-политичком ангажману (послушничко-најамничка антидруштвена улога).

Понашање српских псеудограђанских кругова у јавној сфери, такође открива бројне и типичне нарцистичке црте. Самоубеђеност у своју изабраност (коју Леш назива “нарцистичка обузетост собом”) и цивилизаторску улогу у мору примитивизма, прате и негативни стереотипи према другачијем, првенствено сопственом окружењу и народу. Народ се посматра као задрт, глуп и заостао, “са више глава него зуба”, док се при томе, са самозадовољним слепилом не примећује да, упркос сиромаштву и недовољном образовању, он, чак неупоредиво боље од елита, има осећај за правду и неправду, за истину и лаж, за солидарност и пожртвовање, те да је, баш услед своје нескривене “неначитаности”, народ углавном имун на идеолошка условљавања и манипулације којима робују овдашње псеудоелите.

“Осећај безначајности историје” као следећи симптом нарцистичке културе кога примећује Леш (9), домаће псеудограђанске елите манифестују у презиру и ниподаштавању свих историјских традиција овога поднебља које, у потпуном неразумевању и самозаслепљености, сматрају за извор безумља, мрака и ирационалности чији су они наводно “просвећени” антиподи. Такође, Леш примећује да је спрам ниподаштавања прошлости нарцистички поглед на свет оптерећен и “безнадежним виђењем будућности” (10) услед немогућности да овакве самозалубљене (и самим тиме кукавичке, неспремне на истинску жртву) елите суштински промене стање друштва у коме живе, а кога криве за кочење сопственог успеха и са чијом се наводном потпуном застрањеношћу не мире. Стога се у друштвеном

ангажману ових групација лако могу препознати брза смењивања еуфоричних и депресивних стања, од егзалтиране убеђености да ће њихова мисија изабраности досећи неслућена постигнућа, до презира и разочарања у свет око себе, осуђивање и проклињање, уз призивање најцрњих сценарија који би, такође, потврдили како су они “у праву”.

И нарцистичка “еманципаторска” делатност потпуно одговара Лешовом опису како се “стратегија нарцистичког опстанка представља као начин ослобађања од репресивних услова прошлости” (где се под “репресивним” подразумева свака конкретна одговорност, морал и традиција који се генерално жигошу као застарели, ауторитарни, патријархални итд...) уз опште и ничим поткрепљене флоскуле о “светлој будућности” чији су они наводно носиоци. Тривијализацију прошлости прати залагање за “културну револуцију која опонаша најгоре особине пропадајуће цивилизације коју желе критиковати” са неслућеним изливима искључивости, ауторитарности, мржње.... Све ово се одвија под маском трпељивости и наводне толеранције, за коју Леш примећује да је последица несигурности у себе (“наизглед опуштен и трпељив, он истовремено губи сигурност коју пружа лојаност скупини”) која се потом манифестује агресивним антидруштвеним изливима (“величају сарадњу и тимски рад, док дубоко у себи гаје снажне пориве против друштва”).

У јавној сфери Леш је приметио како нарцистичком типу личности погодује миље спектакла у коме се користе маркетиншки трикови зарад постизања тренутне илузије личне добробити, здравља и психичке сигурности. Уз помоћ њих се распирује страст живљења за тренутак који се сматра за сам живот (у домаћој верзији томе у великој мери одговара слоган “Живот је закон”), преко чега се, ширењем утисака и снова о успеху и слави пречицом, “охрабрују” просечни, углавном нормални и најчешће нестрпљивошћу подстакнути људи, да почну да се поистовећују са псеудоелитом која се издиже и презире мноштво које се третира као бесловесно “стадо”.

Домаћи псеудограђански елитизам у сфери политичког деловања одише и многим другим типичним нарцистичким обележјима – потенцирањем акције и значају практичног ефекта кога занимају само резултати без обзира на коришћена средства, неуротичној потреби за признањем сопствене величине кроз испуњавање свега онога што од њих тражи “свет”, а наводно у име “напретка итд... Идеолошка перцепција света псеудограђанског нарцизма заправо представља фарсичну, и само наводно толерантну, неолибералну верзију већ виђених тоталитарних идеологема XX века. У њој су застареле и превазиђене идеје борбе раса и нација за доминацију, одмењене идејама о предузетничким (не само у привредном, већ у ширем друштвено-политичком смислу) слојевима “надљуди” који побеђују сопственом супериорношћу и остварују, кршећи сва правила и моралне норме, поредак владавине богатих, моћних, агресивних и јаких

индивидуа. Као што је комунизам желео преко диктатуре пролетеријата да оствари бескласно друштво и одумрлу државу, тако и острашћени поборници псеудограђанског нарцизма мисле да кроз “меку диктатуру” и протекторат под чизмом страног интервенционизма, могу створити “демократију” у којој би они имали истакнуту улогу.

Нарцизам и конформизам

Друштвено-политичке манифестације нарцистичког, псеудограђанског погледа на свет најчешће одишу, упркос (а можда баш захваљујући) гордом индивидуализму, ауторитарном свешћу и понашањем кога они код других желе да виде и критикују, и када га има и када га нема. Домаћи псеудограђански нарцизам, ма колико се бусао у своју различитост и “мишљење својом главом”, олако прихвата понуђене шаблонизирани ставове и представе, кипти мржњом спрам политичких противника, неретко без пуно реалне основе, и робује класичној ауторитарној идентификацији са сопственом политичком партијом-политиком-идејом или њеним лидерима. Његови поборници спремни су да прекрше све моралне норме и законе зарад “вечних истина” које пружају идеолошке флоскуле и измаштане могућности удобније егзистенције. Овдашња пракса “евроутопизма” без реалног сагледавања савремених светских процеса, те спремност да се сви сем себе жртвују том циљу, као и ауторитарна заслепљености која се због остваривања крајњих циљева не либи да “прља руке” зарад остваривања малограђанске благодетне егзистенције материјалног изобиља, готово у длаку се подудара са истраживањима Кристофера Леша.

У крајњој тачки малограђанске “идиле” се сустичу нарцизам и конформизам. Још су аналитичари психологије ауторитаризма (у фашистичком виду) указали да се он држи на “неурози екстремног конформизма” (Г. Олпорт), где се конформизам придобија за нарцистичке циљеве кроз повиновање мњењима медија, личног окружења и лажних ауторитета који величају нарцистички поглед на свет и његове крајње идеале. Малогарађански конформизам, у ствари, представља и потпору и истовремену жртву нарцистичког погледа на свет, пошто је и једном и другом у корену (мада у различитом степену) саможивост. Ово важи како у интерперсоналним односима, тако и на друштвеном пољу.

Малогарађанском конформизму импонује нарцистички активизам и његови идеали, поготово ако су, као у случају српске псеудограђанске елите, заоденути у рухо пристојности и савремености. У ствари, нарцизам малограђанске идеале (сигурност, стабилна “ушушканост” у угодан живот, потпуна одвојеност “приватне” и “јавне” сфере као бекство од увиђања њихове повезаности), и реалне и измаштане, користи као

манипулативно средство над конформизмом. Нарцизам гледа само сопствене интересе које, по правилу, задовољава на штету њему подложног конформизма, само малограђански конформизам не може да схвати да је у корпоративном поретку њему такође намењена улога на маргини. У нарцистичком корпоративном свету се не цени образовање нити пристојност као темељне малограђанске “врлине”, нити се њиховим придржавањем у оваквом поретку може напредовати, већ само бескрупулозношћу и лицемерјем. Заваравају се зато слојеви малограђанских конформиста да ће у таквом поретку светских интеграција живети пристојно и зарађивати спрам својих способности, да ће бити део више средње класе или чак друштвене елите. То време је неповратно прошло, а та су места већ безецовали Бебе, Цептери, Лимуни, Цанети и остали живописни ликови, као и страни корпоративни представници и њихови овдашњи сарадници. У ствари, оваквим друштвеним “елитама” средња класа не треба, већ само два ешалона “извођача радова” у складу са дневнополитичким и економским интересима одевеним у морално-политичку подобност, и пауперизована маса на маргини којом ће се по потреби манипулисати.

Бројни примери, индивидуални и колективно-историјски (од којих је симбиоза средњоевропске малограђанштине и нарцистичког нацифашизма најочигледнији пример) показују неминовне (ауто) деструктивне исходе лажног “венчања” конформизма и нарцизма. У случају III рајха она се уместо у малограђански хиљадугодишњи аријевски рај претворила у згариште технологизоване Валхале. Конфликтни потенцијал српског друштва показује знаке да је острашћеност псеудограђанског нарцизма управо та која представља иницијалну капислу што, упркос манипулативном представљању себе као неког ко штити “нормалност”, стабилност и бољи живот, може и хоће да изазове деструкцију која ће изманипулисати (свесне или несвесне тога) конформистичке слојеве управо лишити свега онога због чега су им ови пружали подршку - нормалности, стабилности и “пристојног” живота. На сву срећу, то ће означити и крај илузорних представа да је, следећи нарцистичке пориве и идеје, могуће остварити стабилност и нормалност. Управо у тој спознаји, пошто још није доцкан, лежи основ наде за оздрављење српског друштва од псеудограђанског нарцизма.

Фусноте:

1. Menand, Luis. *"American Studies."* Farrar, Strous & Giroux: New York, 2002, стр. 204.
2. Леш Кристофер, *Нарцистичка култура*, Напријед, Загреб, 1986..

3. Исто, стр. 37.

4. Леш Кристофер, *Побуна елита*, Светови, Нови Сад, 1996.

5. Исто, стр. 10.

6. Исто, стр. 37.

7. Антонић Слободан, Мисионарска интелигенција, www.nspm.org.yu

8. Клиничка психологија наводи бројне узроке нарцизма: урођени преосетљиви темперамент; презаштићеност и размаженост од стране родитеља, најчешће узрокована њиховим потребама за доказивањем и самопоштовањем; претерано указивање поштовања у раскораку са реалистичним узвраћањем истог; непоуздана и површна брига родитеља; емоционално злостављање у детињству, учење манипулативних понашања и техника од родитеља; похвале због ванредних талената или изгледа од стране одраслих особа...

9. Леш Кристофер, *Нарцистичка култура*, Напријед, Загреб, 1986, стр. 14.

10. Исто, стр. 14.

Српски псеудограђански нарцизам

Пише: Саша Гајић
уторак, 26 фебруар 2008 23:36
